

Čudesna povijest najstarijeg naselja u Europi – Skriveni grad

Objavio **Ivan Matić** - 30. studenoga 2024.

Foto: Gordana Ilić Ostojić

Jedan od osnovnih problema istraživanja rimskih Cibala leži u činjenici da se one rasprostiru duboko ispod današnjih Vinkovaca. Rekonstrukcija građevina koje su pronađene u Cibalama temelji se na ostacima arhitekture i pokretnim nalazima, ali i na uniformiranim rimskim obrascima urbanističkog plana. Rimska gradnja nosi prepoznatljiva obilježja, a karakteriziraju je razne javne građevine bez kojih je funkcioniranje grada nezamislivo. I nakon više od stotinu godina od prvih istraživanja, o Cibalama i dalje ne znamo puno, no svakim istraživanjem saznajemo malo više.

Terme pod „Termama“

Terme – javna kupka – bile su nezaobilazne u životu antičkog grada. Pored higijene tijela i kupanja, bile su mjesto rekreacije, sastajanja i zabave. Terme su bile mjesto zdravlja i ugone, a od vremena Carstva nisu bile samo mjesto luksuza za gornje slojeve društva, već su postale dostupne svima – uključujući žene i robove.

Ostaci vinkovačkih termi pronađeni su tijekom istraživanja 1977./1978. godine prije izgradnje poslovne zgrade Poslovnog centra Terme. Iako su antički arhitektonski elementi bili dosta oštećeni, otkriveni su dijelovi sustava za grijanje, hladne kupelji i ostaci dna bazena. Bazen za hladne kupelji bio je polukružnog oblika i imao je odvodni kanal koji je vodio prema Bosutu. Otkriveno dno glavnog bazena upućuje na zaključak kako je i on bio polukružnog oblika.

U klasične rimske terme bi se ulazilo kroz prostoriju koja je služila kao *apidarij* (svlačionica), gdje bi se korisnici pripremali za kupanje. Nakon toga bi odlazili u prostoriju s hladnom vodom (*frigidarium*), nakon koje je slijedio dio koji je bio grijan sustavom *hipokausta*, odnosno grijanog poda. Ovakav sistem grijanja imale su i tople i vruće prostorije s bazenom (*tepidarium* i *caldarium*).

No, u Vinkovcima je otkriven još jedan javni kupališni prostor, na južnoj strani današnje zgrade pošte. Na toj su lokaciji tijekom nekoliko istraživanja pronađeni zidovi ožbukani vodootpornom žbukom, opeka za podno grijanje, te mramorni ulomci s natpisom koji je potvrdio da se tu nalazio termalni kompleks manjih dimenzija – *balneae*.

Tekst natpisa otkriva nam da su car Septimije Sever i njegovi sinovi osigurali Cibalama vodovodno-kupališni sustav. Ovakvi carski darovi gradovima nisu bili ništa neobično. Carevi su čak i gradovima u provinciji često osiguravali ne samo vodovodne instalacije, nego i objekte drugih namjena. Time su pokazivali svoju velikodušnost, ali i nagrađivali određene gradove, ovisno o njihovim zaslugama.

Natpis s kamenih ploča sastavljen je i rekonstruiran na temelju fragmenata koji su pronađeni na dva različita lokaliteta unutar grada. Kod pretpostavljene lokacije sjevernog gradskog zida davne 1897. je pronađeno 19 fragmenata, a točno 80 godina kasnije kod zgrade PIK-a ih je pronađeno 13. Puno kasnije se ispostavilo da se radi o fragmentima dvije različite kamene ploče, s istovjetnim natpisom. Slaganjem komada obiju ploča rekonstruiran je natpis koji kaže da su Cibale novi vodovod i terme dobile 200. godine.

Najveće europsko nalazište keramičarskih peći

Razvoju grada pridonio je njegov položaj na kopnenim i riječnim trgovačkim putovima, povoljan smještaj u zaleđu limesa, te plodno zemljište i bogate šume u okolici. Trgovinom je u Cibale stizala roba sa svih strana Carstva. Prilikom arheoloških istraživanja na svjetlo dana izišli su brojni uvezeni proizvodi poput finih glinenih proizvoda, staklenih posuda, luksuznih lampi ili nakita.

Osim trgovine, u gradu je bio razvijen i obrt. Ono što Cibale izdvaja od drugih antičkih lokaliteta je velik broj zabilježenih keramičarskih peći za keramiku, crijep i opeku – naime, 102. Ta brojka Vinkovce čini najvećim europskim nalazištem keramičarskih peći iz rimskoga perioda. Isto tako, govori nam da su Cibale bile važno središte za proizvodnju keramike, što ne čudi s obzirom na prirodne resurse u blizini grada, ali i dugu tradiciju lončarstva kroz ranija razdoblja. Osim keramičarskih peći, na području Cibala su pronađene i dvije peći vapno, a 2008. godine tijekom zaštitnog arheološkog iskopavanja u Ulici bana Josipa Jelačića 11 pronađena je i staklarska peć.

Rimljani su na područje Panonije donijeli nove tehnike izgradnje, ali i nove građevinske materijale koji su predstavljali značajnu promjenu u odnosu na dotadašnji način gradnje naselja. Kao građevinski materijal počela se koristiti posebna smjesa koju su Rimljani koristili kao žbuku i materijal za povezivanje opeka ili kamena u zidarstvu. Ta masa nazivala se *opus caementicum*.

Kako ovaj kraj ne obiluje kamenom, bio je skup. Koristio se u izgradnji javnih građevina, a u luksuznijim rimskim kućama kamen se koristio tek za izgradnju stupova, lukova ili vanjskih stepenica. Stoga se za

Opeka je korištena u izgradnji raznih objekata, što se može zaključiti iz raznih oblika opeka koje su pronađene. Koristile su se za izgradnju stupova (specifične kružne opeke), za zidanje bunara, ali i za pokrivanje krovova. U stambenim objektima opeka se koristila za i izgradnju podova, za što su korišteni manji pravokutni formati. Opeka je imala važnu ulogu i u izgradnji komunalnog i vodovodnog sustava, a koristila se i za gradnju grobnica. O kvaliteti i trajnosti rimskih opeka govori činjenica da su opstale i nakon propasti rimskih Cibala, jer su ih dolazeći naraštaji „reciklirali“ i ugrađivali u suvremenije građevine.

Četiri grada mrtvih

Nekropole su se u antičko vrijeme uvijek nalazile izvan naselja, uz važne prometnice koje su vodile iz grada. Na području rimskih Cibala otkrivene su četiri nekropole, na sve četiri strane svijeta.

Do sada je najbolje arheološki istražena sjeverna nekropola, ona uz cestu koja je vodila prema Mursi (današnjem Osijeku). Vjeruje se da je ta cesta išla nešto istočnije od današnje Zvonimirove ulice, jer njezin je pretpostavljen položaj određen isključivo nalazima grobova.

Uz samu cestu nalazili su se elitniji grobovi – tamo su pronađena dva sarkofaga, dvije stele umirovljenih časnika i gornji dio stele jednog vojnika. Prva stela je ona centuriona Marca Herenija Valensa koji je bio rodom iz Salone (današnjeg Solina). Ova ploča iz 2. stoljeća visoka je 2 metra, te ima reljef i natpis. Druga stela je ona tribuna Gaja Apolonija Memmija Celera s kraja 2. st., odnosno s početka 3. st. Treća stela prikazuje vojnika u tunici.

Na sjevernoj nekropoli pronađen je tijekom arheoloških istraživanja 1966. godine i sarkofag nazvan Kapetanovićev. Nađen je u današnjoj Aninoj ulici, u dvorištu obiteljske kuće Kapetanović, na sjevernom uglu prema Tržnici. Nakon pronalaska sarkofag je bio izložen u središnjem gradskom parku ispred muzeja, no sada se nalazi u Lapidariju Muzeja grada Vinkovaca.

Arheolozi su utvrdili da je sarkofag rad lokalnih majstora i da potječe iz 3. stoljeća. Nađen je s pripadajućim poklopcem koji je bio razbijen, vjerojatno tijekom pljačke. Sarkofag nije bio u potpunosti završen – moguće je da je vlasniku zatrebao prije nego je bio spreman za uporabu.

Sjeverna je nekropola bila velika i prilično „naseljena“. U nizu arheoloških istraživanja kroz godine otkrivani su grobovi na nekoliko pozicija u Aninoj ulici, te ulicama kralja Zvonimira, Jurja Dalmatinca, Vladimira Nazora i Antuna Mihanovića, te na lokaciji zgrade PIK-a. Zastupljeni su svi tipovi ukopa, a najbrojniji su ukopi u rakama i zidanim grobovima koji daleko nadmašuju broj ukopa u sarkofazima, olovnim škrinjama i paljevinske grobove. Iako je većina grobova opljačkana ili bez priloga, raspon preostalih nalaza kreće se od početka 2. do početka 5. stoljeća.

Sva saznanja o južnoj nekropoli bazirala su se donedavno na podacima iz 1902. godine. U tom dijelu grada nije bilo intenzivnije gradnje sve do jeseni 2008. kada je započelo iskopavanje za vinkovačko plivalište, pa nisu zabilježeni ni novi nalazi. Do novih se podataka došlo istraživanjima 2008. i 2009. godine. Prema najranijim istraživanjima postavljena je teza da je južna nekropola bila vojničko groblje, no ona nije potvrđena, jer su u 70 novootkrivenih grobova ležali su pokojnici svih dobnih skupina, oba spola.

Najmanje je bilo poznato pravo stanje ukopavanja na istočnoj i zapadnoj nekropoli, za koje se uvriježilo

Zapadna nekropola smještena je uz cestu koja je vodila za Certissu (današnji Štrbinci kod Đakova) te dalje za Marsoniju (Slavonski Brod). Do sada su grobovi zapadne nekropole bili pronađeni u ulicama Ivana Gorana Kovačića, Ivana Gundulića, Dugoj ulici, Josipa Kozarca i Ivana Kozarca.

Sva ranija uvjerenja o malom broju ukopa i vremenskom trajanju sahranjivanja na zapadnoj nekropoli pobilo je veliko zaštitno istraživanje 2009. godine kada su pronađena i istražena 54 antička ukopa. Taj je nalaz donio nove spoznaje o vremenu trajanja ukopavanja u zapadnoj nekropoli, ali i načinu ukopavanja, jer pronađeni ukopi su bili paljevinski, kosturni u rakama, obični i u drvenim škrinjama. te kosturni u zidanim grobnicama različitih konstrukcija.

Sagledavanje kompletnije slike Cibala otežava i pomanjkanje podataka o starijim nalazima, a često i njihovo nepotpuno interpretiranje. Takav je slučaj i s gradskim nekropolama.

Iako nedostaje točan broj grobova iz nekih ranijih istraživanja i zanemarimo li usmene podatke o uništavanju grobova tijekom nelegalnih iskopa, na sjevernoj je nekropoli registrirano oko 180 ukopa. U arhivi Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci čuva se dokumentacija za 71 istražen grob na južnoj nekropoli, tek 4 na istočnoj, a na zapadnoj je nekropoli dokumentirano oko 80 ukopa.

Najdominantnija skupina u cibalitanskim nekropolama su grobovi iz 3. i 4. stoljeća, grobovi iz 1. st. gotovo su nepoznati, a tek je nešto malo bolja slika u 2. st.

Žitnica na kraju grada

Nešto dalje od samog središta grada i njegovog foruma, prema sjeveru, kod zgrade PIK-a pronađen je 1977. godine dio objekta za kojeg se pretpostavlja da je bio gradska žitnica (*horreum*). U temeljima njezinih stupova pronađeni su dijelovi i fragmenti koji datiraju od 2. do 3. stoljeća, pa je s obzirom na to zaključeno da žitnica datira iz 4. stoljeća.

Arheološkim istraživanjima utvrđeno je da se radi o rimskoj arhitekturi, a otkriveno je 10 temeljnih baza i tri reda stupova. Da se radi o žitnici utvrđeno je indirektnim zaključcima. Prema općenitom rimskom urbanističkom planu, u gradovima su pojedini objekti i građevine bili smješteni na točno određenim lokacijama, a poznato je da su na sjevernoj strani drugih rimskih gradova u Panoniji otkriveni veliki objekti za koje se ustanovilo da su bile žitnice. Imajući to na umu, arheolozi su zaključili da je i u Cibalama postojala žitnica upravo na toj lokaciji, na sjevernoj strani grada.

Žitnica je bila važna jer se u nju mogla pohraniti veća količina zaliha koje su bile potrebne za održavanje vojske, ali i samog gradskog stanovništva. U vrijeme kada se pretpostavlja da je izgrađena, rimska je vojska bila na području Panonije zbog građanskog rata između cara Konstancija II. i uzurpatora Magnencija, ali i zbog opasnosti od upada barbarskih naroda preko Dunava.

Ranije se smatralo da su Cibale svoj uspon doživjele u 2. i 3. stoljeću, no novija arheološka istraživanja sve više ukazuju na 4. stoljeće, čemu su nesumnjivo pridonijeli carevi Valentinijan I i Valens, obojica rođeni Cibaličani.

AUTOR: Gordana Ilić Ostojić

